

Въведение

ПЛАНЪТ НА КНИГАТА

Има два начина да стигнеш до дома си. Единият е въобще да не го напускаш, а другият – да обиколиш целия свят и да се върнеш там, откъдето си тръгнал. Опитах се да проследя подобно пътешествие в една история², която някога написах. За свое облекчение обаче мога да използвам същата тема за отправна точка към друга история, която никога не съм писал. Като всяка книга, която още не съм написал, тя е несравнимо най-добрата. Много вероятно е никога да не я напиша, така че спокойно ще използвам символа тук, понеже е символ на една и съща истина. Бях го замислил като роман за обширни долини, разположени между полегати склонове, подобни на ония, върху които в древността са били очертани белите коне на Уесекс³. Ставаше дума за едно момче, което живее във ферма или къщичка, разположена на един такъв склон, и тръгва да търси нещо – например статуята или гроба на някой великан. А когато се отдалечава достатъчно от дома си, поглежда назад и вижда, че собствената му ферма и зеленчукова градина, слели се в далечината и блеснали на склона като цветните карета на щит, не са нищо друго освен част от точно такава великанска фигура, върху която то е живяло през цялото време, но е била твърде огромна и твърде близо, за да може да я види. Именно това се случва с всеки, който днес иска да открие истината за себе си. И тъкмо в това се състои смисълът на тази книга.

---

² Става дума за романа „Жив човек“ (1912).

³ В областта Уесекс в течение на много векове хората са изкубвали тревата, растяща върху варовиковите хълмове и така се образували огромни изображения на коне.

С други думи, идеята тук е, че второто най-добро нещо след това да бъдеш истински вътре в християнството, е да бъдеш истински извън него. Работата е там, че популярните критици на християнството всъщност не са извън него. Те се намират в една спорна зона в пълния смисъл на думата. Те се съмняват в собствените си съмнения. Критиката им е възприела един странен тон – нещо като случайно и невежо апострофиране. Непрекъснато припяват антиклерикални забележки в духа на салонните разговори. Оплакват се, че свещениците се обличали като свещеници, сякаш щяхме да бъдем много по-свободни, ако всички полицаи, които ни следят или арестуват, бяха цивилни детективи. Или се оплакват, че проповедта не търпяла прекъсване, и затова наричат амвона „крепост на страхливеца”, но не наричат например офиса на един издател „крепост на страхливеца”. Това би било еднакво несправедливо и към журналистите, и към свещениците, но е може би по-вярно за журналистите. Духовникът се появява лично и лесно можеш да го ритнеш на излизане от църквата, а журналистът крие дори името си, така че никой не може да го ритне. Тези критици пишат налудничави и безсмислени статии и писма в пресата по въпроса, защо са празни църквите, без дори да отидат там да разберат дали са празни и кои от тях са празни. Техните предположения са по-банални и безсмислени и от най-скучния курат⁴ в някоя триактова комедия и затова ни карат не толкова да се съгласяваме с критиците, колкото да ги утешаваме подобно на курата от „Баладите на Баб”⁵: „Главата ти не е праза като на Хопли Портър”. Така че спокойно можем да кажем и на най-посредствения духовник: „Главата ти не е празна като на

---

⁴ Помощник на енорийския свещеник, клисар.

⁵ Сър Уилям Джилбърт (1836–1911) – английски драматург и хуморист. През 1861 г. започва да пише сатирични стихотворения за вестник „Fun” под псевдонима „Баб”, събрани и издадени през 1869 г. под заглавие „Баладите на Баб”. Хопли Портър е герой от това произведение.

„възмутения лаик” или на „обикновения човек”, или на „минувача от улицата”, или на който и да е от ония, които те критикуват във вестниците, понеже нямат и най-смътна представа за това какво искат, а камо ли за онова, което си длъжен да им дадеш”. Те неочаквано ще се обърнат и ще наругаят Църквата за това, че не е предотвратила войната, която сами не са искали да предотвратят и която никоой никога не е претендирал, че може да предотврати, освен някой от същата онази школа на прогресивни и космополитни скептици, които са главните врагове на Църквата. Именно антиклерикалният и агностичен свят винаги е предсказвал настъпването на световен мир. Що се отнася до общото мнение, че Църквата е дискредитирана от войната, по същия начин би могло да се каже, че Ноевият ковчег е бил дискредитиран от Потопа. Когато светът не върви на добре, това доказва по-скоро, че Църквата е нещо добро. Църквата е оправдана не защото нейните чада не грешат, а тъкмо защото грешат. Но това е белег на отношението им към цялата религиозна традиция, срещу която застават. На момчето му е добре, когато живее на бащината си земя. Добре му е и когато е достатъчно далеч от нея, за да се обърне назад и да я обхване с поглед. Но тези хора се намират в едно преходно състояние. Те са попаднали в една буквално „ничия земя”, от която не могат да видят нито височините напред, нито височините назад. Не могат да излязат от полусянката на християнската полемика. Не могат да бъдат християни, но не могат и да престанат да бъдат анти-християни. Цялата им атмосфера е определено реакционна: цупене, опърничавост, дребнава критика. Те все още живеят в сянката на вярата, но са загубили светлината ѝ.

Разбира се, връзката с духовния ни дом е най-здрава, когато сме достатъчно близо, за да го обичаме. Но следващото най-добро е да сме достатъчно далеч, за да не го мразим. На тези страници настоявам именно, че докато най-добре за християнството съди един християнин, то следващият най-добър съдник би бил по-скоро

някой, да речем, конфуцианец⁶. Най-лош от всички е онзи, който вече има готова преценка – зле образованият християнин, превръщаш се постепенно в раздражителен агностик⁷, въввлечен в края на една стара разпра, за която не знае защо е започнала, отровен от някаква наследствена досада към незнайно какво и вече отегчен да слуша онова, което така и не е чул. Той не съди за християнството спокойно, както би направил един конфуцианец или даже както самият той съди за конфуцианството. С никакво усилие на въображението си не може да издигне католическата Църква на хиляди мили горе, в чудните небеса на утрото, и да я съди така безпристрастно, както би сторил с някоя китайска пагода⁸. Казват, че великият св. Франциск Ксавиер⁹, който почти успял да издигне в Китай Църквата като кула, извисяваща се над всички пагоди, се провалил, отчасти защото неговите последователи били обвинени от своите колеги мисионери, че представят дванадесетте апостоли в одежди и атрибути, характерни за китайците. Но би било далеч по-добре да виждаме апостолите като китайци и да ги съдим справедливо като китайци, отколкото да ги виждаме като безизразни идоли, направени с единствената цел да бъдат разбивани от иконоборци, или по-скоро като чучелата, по които безделниците от лондонските предградия си упражняват мерника. По-добре да възприемаме всичко това като

---

⁶ Конфуций (552–479 г. пр. н. е.) – китайски философ, историк и държавник, основател на официалната религия на Китай, конфуцианството, която представлява етика, облечена в религиозна форма. Според конфуцианството основните човешки добродетели са: мъдрост, хуманност, вяност, почитане на по-старшите и мъжество.

⁷ Агностицизмът, за разлика от атеизма, не твърди, че Бог не съществува. Основното положение на агностицизма е, че има въпроси, които се намират в т. нар. „поле на безразличност“ или „адиафора“. За тях не можем да знаем нито дали съществуват, нито дали не съществуват. Тоест, за тях не може да има познание (оттук и наименованието *a-gnosis*). Въпросът за Бога е от тькмо такова естество и затова агностикът се въздържа както да отрича, така и да утвърждава Неговото съществуване.

⁸ Кулоподобна многоетажна постройка от камъни, тухли или дърво, обикновено свързвана с будисткия храмов комплекс. Пагодите са разпространени най-вече в източна и югоизточна Азия.

⁹ Св. Франциск Ксавиер (1506–1552) – католически мисионер на изток, „апостолът на Индия“, опитвал се да основе християнска мисия в Китай.

някакъв далечен азиатски култ: митрите на епископите – като кулоподобната украса върху главата на тайнствен будистки свещеник; пасторските жезли – като извити във форма на дракони стикове от някаква азиатска процесия; молитвеникът да ни се струва толкова фантастичен, колкото тибетското молитвено колело, а кръстът – като извивките на свастиката. Тогава поне не би следвало да губим търпение, както правят някои скептични критици, да не говорим, че губят и ума си. Техният антиклерикализъм се е превърнал в атмосфера на отрицание и враждебност, от която не могат да се измъкнат. В сравнение с това, би било далеч по-добре всичко да ни изглежда като от друг континент или от друга планета. По-философско би било да се вираме безпристрастно в будистките свещеници, отколкото непрекъснато и безсмислено да недоволстваме от епископите. По-добре би било да се разхождаме покрай църквата, сякаш е пагода, отколкото да стоим постоянно на вратата, безсилни както да влезем вътре и да помогнем, така и да излезем навън и да забравим. На онези, които са се отдали на манията просто да протестираат, наистина най-сериозно препоръчвам да напрегнат въображението си и да си представят дванадесетте апостоли като китайци. С други думи, препоръчвам на подобни критикари да се опитат да проявяват по-добра воля към християнските светци – все едно че са езически мъдрещи.

Тук стигаме до последния и най-съществен момент. На тези страници ще се опитам да покажа, че когато с усилие на въображението си и по един истински начин погледнем на всичко отвън, откриваме, че то действително изглежда така, както традиционно го описват отвътре. Едва когато се отдалечи достатъчно, за да види великана, момчето вижда, че това действително е великан. Едва когато най-после видим християнската Църква наистина отдалеч, под онези чисти и спокойни небеса, осъзнаваме, че това действително е Христовата Църква. Накратко, в момента, в който сме наистина непредубедени към нея, разбираме защо другите са предубедени. Но второто твърдение изисква по-сериозно обсъждане, което и възнамерявам да направя.

Когато ясно осъзнах, че има нещо солидно в единствената и уникална по характера си божествена история, тутакси ме поразих идеята, че и в човешката история, която води към божествената, има съвсем същото странно и все пак солидно нещо, защото тази човешка история също има божествен корен. Имам предвид, че както Църквата изглежда по-забележителна при обективно сравнение с другите религии, така и самото човечество изглежда по-забележително в сравнение с природата. Забелязал съм обаче, че в повечето случаи съвременната история се свежда до един вид софистика – тя първо смекчава резкия преход от животното към човека и после смекчава резкия преход от езичника към христианина. Тъй че, колкото повече четем за тези два прехода с нагласата действително да открием истината, толкова по-резки ще ни се струват те. Критиците не забелязват дистанцията, просто защото не са дистанцирани. Не разграничават черното от бялото, просто защото не могат да видят нещата на светло. Само защото са особено реакционно и отрицателно настроени, те си намират мотив да изкарват бялото мръсно-бяло, а черното – не толкова черно, колкото изглежда. Не казвам, че няма човешко извинение за техния протест. Не казвам, че той по някакъв начин не буди съчувствие. Това, което казвам е, че някак си не е научно оправдан. Един иконоборец може да е възмутен; той може да е справедливо възмутен, но не е безпристрастен. Чисто лицемерие е да се преструваме, че девет десети от по-образованите критици, учени еволюционисти и професори по сравнителна религия са свършено безпристрастни. Защо трябва да са безпристрастни? Какво означава да си безпристрастен, когато целият свят е във война по въпроса, дали едно нещо е гибелно суеверие или божествена надежда? Аз не се преструвам на безпристрастен и признавам, че окончателният избор на вратата определя човешкия ум, защото го удовлетворява. Но наистина претендирам, че съм много по-безпристрастен от тях в смисъл, че мога да разкажа цялата история честно, с известна доза допустима творческа измислица в полза на всяка от страните, а те не могат. Аз искрено твърдя, че съм

безпристрастен в смисъл, че бих се срамувал, ако говоря такива глупости за тибетския Далай Лама, каквито те – за римския папа, или ако не проявявам поне малко разбиране към Юлиан Отстъпник¹⁰, каквото те не проявяват към йезуитите. Те не са безпристрастни и никога, дори по погрешка, не са изравнявали везните на историята. И най-вече – никога не са били безпристрастни по въпроса за еволюцията и прехода. Навсякъде им се привижда сумрачното настъпление на залеза, защото вярват, че това е залезът на боговете¹¹. Аз пък имам намерение да настоявам, че независимо дали това е или не е залезът на боговете, то със сигурност не е изгревът на човека.

Аз твърдя, че когато извадим най-вече тези две неща, се разкрива колко чудни и уникални са те всъщност и още, че единствено в мъглявия здрач на някакви измислени еволюционни преходи може да ни се стори, че са подобни на всичко останало. Първото от тях е създаването, наречено човек, а второто – човекът, наречен Христос. Ето защо книгата е разделена на две части: в първата съм скицирал най-голямата авантюра на човечеството, доколкото то си остава езическо; а втората представлява кратко обобщение на истинския смисъл на неговото превръщане в християнско. Двата мотива изискват отделни методи, които не е никак лесно да напишаш, но може би е още по-трудно да формулираш и да отстояваш.

Единствено възможният разумен начин да улучиш тона на безпристрастието е да докоснеш струната на новостта. Имам предвид, че в известен смисъл виждаме нещата безпристрастно, единствено когато ги виждаме за първи път. Ето защо, между другото, децата обикновено не се смущават много от догмите на Църквата. Но Църквата, в качеството си на извънредно практичен

---

¹⁰ Юлиан Отстъпник (331–363) – император на Римската империя от 361. Наречен „Апостат“ („отстъпник“) заради враждебното си отношение към християнството. Издава едикти против християните и се опитва да възроди езическите култове, обосновавайки ги с философията и мистиката на неоплатонизма.

¹¹ Честъртън визира едно от известните произведения на Ницше „Залезът на боговете“.

инструмент за работа и за борба, по необходимост е предназначена за възрастните, а не за децата, и за да си върши работата тя до голяма степен трябва да е традиционна, обичайна и даже рутинна. Докато принципите ѝ се приемат естествено, това е подобро състояние на нещата. Но когато основанията ѝ са подкопани от съмнение, както е в наши дни, то непременно трябва да се опитаме да възстановим детската простота и възторг, чистия реализъм и обективност на невинността. Или ако не това, то трябва поне да направим опит да се отърсим от мъглата на привичното и да видим нещата сякаш за първи път, с риск да ни се сторят дори неестествени. Привичното може да остава такова, докато поражда привързаност, но много по-добре е да се превърне в непривично, щом започне да поражда презрение. Защото, каквото и да е отношението ни към неща толкова значими, колкото разглежданите тук, презрението със сигурност е неуместно. Всъщност презрението е плод на заблуда. За да прозрем същността на нещо, трябва да призовем най-разюзданото и най-възвишеното си въображение.

Единственият начин да поясня мисълта си е да дам за пример нещо, няма значение какво, стига да е нещо красиво или чудно. Джордж Уиндам¹² веднъж ми разказа как наблюдавал излитането на един от първите аероплани и как изживяването било невероятно, ала не по-невероятно от идеята за коня, позволил на човека да го яхне. Някой друг беше казал, че човек на кон е най-благородната гледка на земята. Тоест, до момента, в който хората възприемат нещата както трябва, всичко е наред. Първият и най-добър начин да оценим всичко това е да произлизаме от семейство с традиционно правилно отношение към животните, с правилно отношение към конете. Едно момче, което помни как баща му язди кон, как го язди умело и се отнася към него добре, ще знае, че тази връзка може да носи удовлетворение и ще бъде удовлетворено. То ще бъде възмутено от малтретирането на коне,

---

¹² Джордж Уиндам (1863–1913) – английски политик и писател.

защото знае какво трябва да бъде отношението към тях, а в човека на кон ще вижда нещо съвсем естествено. То няма да слуша великите съвременни философи, които му обясняват, че конят трябва да язди човека. Няма да следва песимистичните фантазмагории на Суифт¹³ и да твърди, че хората трябва да се презират като маймуни, а конете – да се почитат като богове. Ако конят и човекът заедно се съчетаят в един образ, който в представите му е човешки и цивилизован, това ще бъде лесно, както е било едно време, конят и човекът да се издигнат заедно в нещо героично и символично – например видението за св. Георги¹⁴ в облаците. Легендата за крилатия кон няма да му се струва неестествена и той ще знае защо у Ариосто¹⁵ много християнски рицари яздят небесата на въздушни седла. Защото по най-странен начин конят наистина е въздигнат редом с човека със самата дума „кавалер“¹⁶. Името на коня е дадено на най-възвишената нагласа и проява на човека. Затова можем да си позволим да кажем, че най-големият комплимент за един човек би бил да го наречеш кон.

Но ако някой вече не е в състояние да изпитва подобно удивление, неговото лечение трябва да започне от другия край. В този случай трябва да допуснем, че той е изпаднал в някакво тъпо настроение, в което човек, възседнал кон, не е нищо повече от човек, седнал на стол. Чудото, за което говори Уиндам, красотата, която ни кара да търсим прилика със статуя на конник, смисълът, който откриваме в рицаря, за такъв човек са се превърнали просто в досадна баналност. Може да са били само мода; може да са излезли от мода; може би за тях се е говорело прекалено много или по неправилен начин; може тогава да е било

---

¹³ Джонатан Суифт (1667–1745) – английски писател, автор на „Пътешествията на Гъливер“ (1726). В част IV на „Пътешествията“ Гъливер попада на острова на разумните коне, на които прислужват хора.

¹⁴ Св. Георги – християнски мъченик, смятан за покровител на Англия. Според преданието победил дракона (т.е. злото); изобразява се на кон с копие в ръка.

¹⁵ Лудовико Ариосто (1474–1533) – прочут италиански поет.

¹⁶ „Ездач“. Коренът на думата „кавалер“ идва от думата „кон“. – *бел. ред.*

трудно да се грижиш за коне без ужасния риск да загрубееш като каруцар. Във всеки случай, той е изпаднал в състояние, в което един кон го интригува не повече, отколкото коня като гимнастически уред във физкултурния салон. Участието на дядо му в нападението над Балаклава¹⁷ му изглежда толкова далечно и потънало в прах, колкото и семейният албум от онова време. Такъв човек не е получил озарение от албума. Напротив, той само е ослепял от праха. След като обаче е достигнал тази степен на слепота, той вече не може въобще да гледа ни коне, ни конници, докато не ги види като нещо напълно непознато и почти неземно.

Тогава от някоя тъмна гора с пукването на древна зора към нас трябва да се приближи с тремава и все пак танцуваща походка едно от най-чудните праисторически същества. Трябва да видим за първи път странно малката глава, поставена върху врат не само дълъг, но и дебел – като уродливо лице на готически водоливник; да видим за първи път единствената, несъразмерна ивица косми, спускаща се по ръба на тоя тежък врат като брада, поникнала на неподходящо място; краката – всеки като масивен костен боздуган – единствени по рода си сред краката на толкова много нечифтокопитни – така че истински страх сигурно е предизвиквало не разцепеното, а неразцепеното копито¹⁸. Да го видим като уникално чудовище не е просто словесна фантазия, защото в известен смисъл „чудовище“ означава нещо, което е чудно, а конят е наистина чуден. Въпросът тук е, че виждайки го по начина, по който го е видял първият човек, отново усещаме как е поразявал въображението, когато първият човек го е яздел. В това наше видение конят може да ни изглежда грозен, но във всички случаи – внушителен; а онова двукрако джудже, което дръзва да го възсяда, със сигурност изглежда много внушително. По друг, по-дълъг и

---

¹⁷ Битката при Балаклава (25 октомври 1854 г.) е по време на Кримската война. Води се между обединените войски на Англия, Франция и Турция от една страна и Русия от друга.

¹⁸ Дяволът се изобразява с разцепени копита.

заобиколен път, ще се върнем отново към същото чудо – човека и коня. И чудото ще стане, ако изобщо е възможно, още по-чудно. Отново ще стигнем до гледката на св. Георги и тя ще бъде още по-удивителна, защото св. Георги язди не кон, а по-скоро дракон.

Трябва да отбележа, че с примера, който взех просто за илюстрация, не твърдя, че чудовищната кобила на дивака от гората е по-истинска или по-удивителна от най-нормалната кобила от обора на цивилизования човек, който умее да преценява кое е нормално. От двете крайности общо взето смятам, че традиционната представа за истината е по-добрата. Но твърдя, че истината лежи или в едната, или в другата крайност и се губи в това промеждутъчно състояние на умора и забрава на традицията. С други думи казвам, че е по-добре да виждаме в един кон чудовище, отколкото само един побавен заместител на автомобила. Ако вече имаме нагласата да смятаме коня за нещо изтъркано, далеч по-добре е да се страхуваме от него, защото това е много по-свежо.

И тъй, както стоят нещата с чудовището, наречено кон, така стоят и с чудовището, наречено човек. Разбира се, смятам, че най-добре би било на човека да се гледа така, както го възприема моето учение. Поддръжникът на християнския и на католическия възглед за човешката природа ще е сигурен, че това е универсален, а следователно и здрав възглед, и ще бъде удовлетворен. Но ако е загубил навика си да усеща – винаги, когато е възможно – нотката на новото и странното, допустимо е стилът на изложението, дори по един толкова сериозен проблем, да бъде умишлено гротесков и причудлив. Много искам да помогна на читателя да види християнството отвън, в смисъл – да го види в неговата цялост на фона на други исторически феномени, също както искам да види и човечеството в неговата цялост на фона на природните феномени. Смятам, че и двата феномена, видени по този начин, изпъкват като свръхестествени на фона на естественото. Те не се преливат с останалите неща като в импресионистично платно, а контрастират с цветовете на хералдиката – ярко, като червен кръст на бял щит

или черен лъв върху златен фон. Така се откроява червената Адамова глина на фона на зелената природа или белият Христос на фона на червената глина на Адамовия род¹⁹.

Но за да видим тези неща ясно, трябва да ги видим в тяхната цялост. Трябва да проследим тяхното развитие, както и техните начала, понеже най-невероятното в тази история е, че от дадено начало нещата са се развили точно така, а не иначе. Всеки, който се забавлява като просто си фантазира, може да си представи, че биха могли да се случат и други неща или да се развият други реалности. Всеки, който си разсъждава какво вероятно се е случило, може да стигне до идеята за някакво еволюционно сходство. Но всеки, който се изправи лице в лице с онова, което наистина се е случило, трябва да посрещне изключението и чудото. Ако в някой момент от миналото човекът е бил просто едно животно, можем, по желание, да си представим въображаема картина на неговото развитие, като вземем за пример друго животно. Забавна би била картината, как слонове строят в слонски архитектурен стил кули и бойни съоръжения с формата на бивни и хоботи или градове, надхвърлящи представата ни за колосалност. Може да се измисли забавна приказка, в която една крава си е скроила костюм и си е обула четири обувки и два чифта панталони. Можем да си представим една свръхмаймуна, по-удивителна от който и да е свръхчовек – четириръко създание, което дялка и рисува с ръцете си и готви и дърводелства с краката си. Но ако имаме предвид онова, което наистина се е случило, със сигурност ще решим, че човекът отстои от всичко останало на космическо разстояние и се отдалечава със скоростта на заглъхваща гръмотевица. По същия начин можем да си представим Църквата сред гъмжило от

---

¹⁹ Тук Честъртън има предвид глината, от която Бог сътворява човека и вероятно бялата дреха на Христос, когато Той се преобразява пред очите на Своите ученици Петър, Яков и Иоан на планината Тавор: „Дрехите му станаха бляскави, твърде бели, като сняг, каквито белилник на земята не може избели” (Марк. 9:3).

митраистки²⁰ и манихейски²¹ суеверия, които спорят и се унищожават едно друго в края на Империята, или да си представим Църквата, загинала в бой и детронирана от някакъв случаен култ, но толкова по-изненадани ще бъдем (направо стъписани), когато я срещнем две хиляди години по-късно да се носи през вековете на крилата на мисълта и вечния ентузиазъм – явление без конкуренция и без аналог, колкото ново, толкова и старо.

---

²⁰ Митраизъм – култ към древния персийски бог на светлината и мъдростта Митра. В свещените писания на зороастризма Митра е представен като главният „благотворител“ или „добър дух“ и като владетел на света. След VII в. Митра е почитан като бог на слънцето и идентификацията му с Хелиос (гръцкия бог на слънцето) спомага за разпространението на култа сред малоазийските гърци. Митраизмът е донесен в Рим през 68 г. пр.н.е. от киликийски пирати, пленени от Помпей, и много бързо се разпространява из цялата империя.

²¹ Манихейство – християнска ерес, появила се към средата на III в. Нарича се така по името на своя основател Мани (216–276). Вероятно Мани е вавилонец по произход и известно време е презвитер на християнската Църква в Егвац, главен град на персийската провинция Гуцитис, но е прогонен заради учението си. По същността си манихейството стои по-близо до гностицизма, отколкото до християнството, доколкото представлява крайна форма на дуализъм (възгледът за доброто и злото като равностойни и равномошни начала). Според манихеите съществуват два отделни свята: един – на доброто и светлината, който е духовен, и друг – на злото и тъмнината, който е материален. От сблъсъка на двата се поражда видимият свят, който съдържа елементи и на единия, и на другия. Според манихейството смисълът на човешкия живот е да освободим душата си от оковите на материалното. За целта Мани препоръчвал най-строг аскетизъм: забранявал брака, употребата на вино и въобще изисквал въздържание дори от допир до всичко материално.